

Козицька О. Г.,
кандидат юридичних наук,
старший інспектор з ювенальної превенції сектору превенції
Хмельницького відділу поліції
Головного управління Національної поліції в Хмельницькій області

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

USE OF POSSIBILITIES OF SOCIAL NETWORKS TO INVESTIGATE CRIMES

Стаття присвячена дослідженню основних напрямів використання можливостей соціальних мереж у розслідуванні кримінальних правопорушень. Розглянуто особливості збору криміналістично значущої інформації про особу злочинця та особу потерпілого за допомогою соціальних мереж, аргументовано доцільність проведення в превентивній та розшуковій діяльності слідчого моніторингу інформації, розміщеної в соціальних мережах.

Ключові слова: соціальна мережа, розслідування, криміналістична превенція, Інтернет, розшукова діяльність.

Статья посвящена исследованию основных направлений использования возможностей социальных сетей при расследовании уголовных правонарушений. Рассмотрены особенности сбора криминалистически значимой информации о личности преступника и личности потерпевшего, аргументирована целесообразность проведения в превентивной и розыскной деятельности следователя мониторинга информации, размещенной в социальных сетях.

Ключевые слова: социальная сеть, расследование, криминалистическая превенция, Интернет, розыскная деятельность.

The article is devoted to exploring the basic directions of use social networks possibilities in the investigation of criminal offenses. Considered the Features of information gathering about victim Features of the collection of criminally significant information about the identity of the perpetrator and the personality of the victim are examined, the expediency of carrying out in the preventive and investigative activities of the investigator of information located in social networks is argued.

Key words: social network, investigation, criminology prevention, Internet, search activities.

Процесу розвитку сучасного суспільства притаманні тенденції зростання впливу нових інформаційно-комунікаційних технологій на всі без винятку сфери життя. Інтернет як глобальна інформаційна мережа та його сегмент у вигляді соціальних мереж не лише забезпечують передачу, накопичення та обробку значних масивів інформації, але й є одними з найбільш поширених засобів комунікації між людьми, внаслідок чого особистісне спілкування поступово замінюється віртуальним.

Підвищення ефективності та якості діяльності слідчого є неможливим без урахування реалій часу і на сьогодні вимагає вмілого застосування інформаційних технологій під час досудового розслідування. Саме тому пошук нових шляхів використання можливостей соціальних мереж у розслідуванні кримінальних правопорушень набуває актуальності.

Значну увагу дослідженням різноманітних аспектів використання можливостей соціальних мереж у діяльності слідчого присвятили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В.В. Білоус, І.О. Борозенний, В.Б. Вехов, А.Ф. Волобуєв, В.Д. Гавловський, А.М. Ішин, О.В. Лисенко, Д.М. Цехан, М.Г. Цимбал, В.П. Шеломенцев та багато інших.

Разом із тим не можна не погодитись з О.В. Косолап у тому, що попри надмірну зацікавленість соціальними мережами з боку науковців, наразі не існує комплексного дослідження, присвяченого теоретичним основам та практиці використання соціальних

мереж під час виявлення та розслідування злочинів [8, с. 112]. Крім того, потребують удосконалення теоретичні положення щодо збору криміналістично значущої інформації про особу злочинця та потерпілого за допомогою соціальних мереж, а також щодо окремих аспектів використання їх можливостей у превентивній та розшуковій діяльності слідчого.

Метою статті є дослідження особливостей використання можливостей соціальних мереж у розслідуванні кримінальних правопорушень.

Науково-технічний прогрес зумовлює існування нового специфічного інформаційного середовища у вигляді соціальних мереж, яке на сьогодні можна розглядати і як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, і як новітній засіб протидії злочинній діяльності. Лавиноподібне зростання обсягів інформаційних ресурсів, швидкості та гнучкості інформаційних процесів, широкомасштабне впровадження в усі сфери життєдіяльності інформаційних технологій стали основою для:

- виникнення нових суспільних відносин – об'єктів правового захисту;
- утворення паралельного виміру життєдіяльності людини – віртуального середовища її комунікації з навколишнім світом за допомогою Інтернету, соціальних мереж;
- генерування нових видів злочинної діяльності, оскільки розвиток науки і технологій не тільки впливають на неї, але й зумовлюють появу нових видів злочинів;

– модернізації способів і знарядь різноманітних видів людської діяльності, в тому числі і класичної злочинної;

– суттєвої зміни елементів психологічної структури сучасної особистості і типових ознак особи злочинця [2, с. 183–184].

Сам же термін «соціальна мережа» був уведений у науковий обіг Дж. Барнсом у 1954 році для позначення розгалужених взаємозв'язків окремої людини з іншими людьми, орієнтованих на пізнання міжособистісних сфер суспільної структури. Першою соціальною мережею, що виникла з моменту використання комп'ютерної техніки, стала технологія електронної пошти, якою почали користуватися військові в мережі ARPA NET у 1971 році [8, с. 113].

Загалом, соціальна мережа – це платформа, онлайн-сервіс чи веб-сайт, призначені для побудови, відображення та організації соціальних взаємозв'язків в Інтернеті. На думку І. Мудрої, соціальна мережа в Інтернеті – це спільнота користувачів, які об'єднані спільними інтересами і зареєстровані в межах одного ресурсу, де мають можливість обмінюватися інформацією, спілкуватися за допомогою відеозв'язку, отримувати найсвіжіші новини [10, с. 209].

Найбільш поширеними соціальними мережами серед українських користувачів є такі:

– Facebook – соціальна мережа, яка була створена 4 лютого 2004 року М. Цукербергом. Спочатку веб-сайт мав назву Thefacebook і був доступний лише для студентів Гарвардського університету, в подальшому реєстрацію відкрили для інших університетів Бостона, а потім і для студентів усіх навчальних закладів США. Починаючи з вересня 2006 року, сайт став доступним для усіх користувачів Інтернету, віком від 16 років. Наразі Facebook входить в п'ятірку найбільш відвідуваних веб-сайтів світу. У червні 2016 року аудиторія Facebook склала 1,71 мільярда користувачів. Кожного дня в соціальній мережі користувачі залишають 6 мільярдів «лайків» та коментарів, а також публікують 300 мільйонів фотографій [13];

– «ВКонтакте» (міжнародна назва VK) – соціальна мережа зі штаб-квартирою в Санкт-Петербурзі, яка розпочала своє існування 10 жовтня 2006 року і першопочатково позиціонувалася як соціальна мережа для об'єднання студентів та випускників російських вишів. Станом на січень 2017 року середньодобова аудиторія мережі налічувала майже 88 мільйонів відвідувачів, а зареєстровано у ній більш, ніж 410 мільйонів користувачів. За даними SimilarWeb, «ВКонтакте» є 4 найбільш популярним сайтом у світі. «ВКонтакте» дозволяє користувачам надіслати один одному повідомлення, створювати групи, публічні сторінки та події, обмінюватися зображеннями, аудіо, відео, тегами, а також грати в браузерні ігри [5];

– «Однокласники» (OK.ru) – соціальна мережа, що належить Mail.Ru Group. За даними статистики, на початку 2017 року кількість користувачів цієї соціальної мережі становила 51 мільйонів осіб за добу. ОК – другий сайт у Рунеті за кількістю переглядів

відеозаписів [11]. Також вказана соціальна мережа характеризується потужною систематизацією персональних даних осіб залежно від міста, навчального закладу, підприємства, військових частин із зазначенням дати служби, особистих даних громадян із фотокартками, наявністю таких розділів, як «мої друзі», «друзі друзів», «співтовариства» тощо;

– Instagram – соціальна мережа у вигляді безкоштовного додатку для обміну фотографіями та відеозаписами, яка дозволяє застосовувати для них фільтри, а також розповсюджувати їх через свій сервіс та ряд інших соціальних мереж [14].

Головний принцип, на якому ґрунтуються та використовуються майже всі існуючі соціальні мережі, – це добровільне створення користувачами своїх профілів та добровільне заповнення цих профілів інформацією про свою особистість. Зокрема, це інформація про особу користувача: місце, дата та рік народження, місце проживання, навчальні заклади, в яких навчався чи навчається користувач, відомості про соціальний та сімейний стан; вподобання користувача; контактні дані користувача: номери телефонів, адреса електронної пошти, ім'я користувача у сервісі Skype, номер сервісу ICQ, адреса персонального Інтернет-сайту; особисті графічні та аудіоматеріали: фотографії та відеозаписи, на яких є сам користувач або його родичі та знайомі, цифрові зображення, аудіокомпозиції, відеокліпи, котрі відображають, зокрема, естетичні смаки користувача. Усі ці дані користувачі соціальних мереж розміщують у своїх профілях добровільно. Важливим є також те, що чим більше інформації про себе користувач розмістить у своєму профілі соціальної мережі, тим вищий буде соціальний статус його профілю, внаслідок чого значна кількість людей відкривають для працівників правоохоронних органів вільний шлях для отримання інформації про їх особистість [4, с. 128].

Разом із тим слід враховувати і те, що інформація, яка зазначається користувачем під час реєстрації, не завжди відповідає дійсності, адже сервіси соціальних мереж не вимагають від користувачів будь-якого офіційного підтвердження наданих відомостей.

Зазвичай у процесі комунікації в соціальній мережі користувач формує один із трьох типів мережевої особи:

1) мережева реальна особа – це образ реальної особи, поміщений у соціальну мережу без зміни своїх властивостей, що проявляється в наданні достовірної фактичної інформації та відсутності ігрових та компенсаторно-емоційних засобів конструювання образу. Цей тип мережевої особи формується комунікантом, який використовує соціальну мережу для відновлення втрачених зв'язків та полегшення з'єднання з людьми, з якими користувач взаємодіє і в реальному житті. Цей тип особи є основним для соціальних мереж Facebook, Однокласники, але периферійним для мережі «ВКонтакте»;

2) мережева реально-віртуальна особа – на відміну від попереднього типу, мережева реально-віртуальна особа не зводиться до реальної людини, яка її сформувала. Тим не менш, існують зв'язки,

які поєднують цей тип мережевої особи та реальної людини, яка її створила: достовірні дані або їх частина, друзі-користувачі, які знайомі як з реальною людиною. Комунікативна діяльність реально-віртуальної особи носить переважно фатичний, у тому числі соціально-регулятивний та спрямований на самопрезентацію, характер;

в) мережева віртуальна особа – характеризується відсутністю видимих зв'язків між мережевою особою та реальною людиною, яка її створила. Стратегії побудови особи в цьому випадку залежить від суб'єктивних цілей користувача (встановлення контакту з однодумцями, самоідентифікація себе як члена тієї чи іншої спільноти, релаксація, самопрезентація тощо) і сприяє використанню тієї чи іншої запрограмованої моделі поведінки [1, с. 18–20].

Саме тому інформація, розміщена в соціальних мережах, безсумнівно, вимагає детального аналізу, за результатами якого може бути в подальшому використана для вирішення різноманітних завдань у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Серед усього масиву інформації, розміщеної в соціальних мережах, криміналістично значущою (тобто такою, що незалежно від походження й основного цільового призначення, має значення для встановлення певних обставин, об'єктів і фактів у процесі розслідування [3, с. 115–116]), перш за все, є інформація про особу злочинця (його зв'язки, соціально-психологічну характеристику, місця перебування тощо) та особу потерпілого за умови, що вони належать до категорій мережевих реальних або мережевих реально-віртуальних осіб.

Необхідно погодитись із думкою Д.М. Цехана, що вагомий інтерес для правоохоронних органів становить і те, що значна кількість користувачів соціальних мереж розміщує на сторінках свої фотозображення, що дозволяє підтвердити їх зв'язок з іншими особами, отримати зображення фігурантів або осіб, що становлять оперативний інтерес, у різних вікових параметрах. Характерною особливістю соціальних мереж, на думку науковця, також є те, що в окремих випадках фотографії особи можуть бути розміщені навіть без її відома друзями або знайомими, що полегшує отримання приватних даних правоохоронними органами [12, с. 113].

Окремо слід зупинитися на діяльності системи візуального розпізнавання, що застосовується в мережі Facebook. Безпосередньо сервіс автоматичного розпізнавання обличчя особи був запущений для того, щоб допомогти користувачам знаходити і позначати друзів на фотографіях. Спеціальна програма аналізує фотографії і пропонує користувачеві різні варіанти імен того чи іншого знайомого. Ця система успішно впроваджується в США, в тому числі відповідна програма написана для мобільних пристроїв Apple і призначена для поліції, оскільки нові технології можуть допомагати швидше і легше ідентифікувати злочинців, адже зафіксовані на камеру спостереження кадри можна порівняти з базою біометричних даних, яка міститься у соціальній мережі [6, с. 328].

У розшуковій діяльності слідчого для встановлення конкретного місця знаходження розшукуваних осіб може бути корисною функція геопозиціонування («check in»), за допомогою якої під час здійснення публікацій на своїй сторінці в соціальній мережі Facebook, «ВКонтакте» особа визначає своє конкретне місце перебування (країна, місто, вулиця). У багатьох випадках це супроводжується розміщенням відео-, фотоматеріалів про перебування в певних місцях тощо. Крім того, соціальна мережа Facebook використовує соціальний геологаційний сервіс Glancee, що може проводити пасивне визначення місцеперебування конкретного користувача мережі. Цей сервіс сповіщає користувача про те, що поруч знаходяться його «друзі», їх зв'язки та особи зі схожими інтересами. Він працює в «тіні», фактично проводячи моніторинг GPS-даних. Також відслідковування користувачів можливе з використанням кнопки «Like» від Facebook, яка дозволяє користувачам оцінювати інформацію на сайті в режимі онлайн.

Поширеною функцією таких сайтів, як Facebook та «ВКонтакте», є запрошення на різноманітні події, де особа повідомляє, чи буде вона відвідувати зазначену подію, а також окремі групи за інтересами (політичні, соціальні, розважальні). Така функція теж може бути використана під час розшуку осіб, оскільки вона дозволяє, залежно від уподобань конкретної особи, передбачити можливе її місцезнаходження в певний період часу.

Для збору та обробки даних із соціальних мереж в окремих країнах існують спеціальні інформаційно-пошукові системи, які дозволяють у режимі реального часу здійснювати аналітичну роботу щодо наявної інформації. Так, правоохоронні органи США використовують так званий «хмарний сервіс» (Social Media Monitor), що збирає та згруповує інформацію із соціальних мереж, зокрема активність користувачів та їх коментарі. Таке інспектування стрічок новин у соціальних мережах дозволяє отримати значну кількість інформації, в тому числі може створити певні «зачіпки» для слідства. Крім того, є приклади існування цілих центрів моніторингу кримінальної активності в режимі реального часу, в тому числі моніторингу соціальних мереж, камер зовнішнього спостереження, встановлених на вулицях, будинках та інших джерел інформації. Інші «хмарні сервіси» також дозволяють визначити місцезнаходження користувачів і проводити моніторинг у реальному часі за соціальними мережами за певною визначеною локацією [9, с. 199–200].

Важливу роль відіграє моніторинг інформації, розміщеної в соціальних мережах, і в превентивній діяльності слідчого, а саме в процесі виявлення кримінальних правопорушень, які були вчинені чи вчиняються, а також під час встановлення в процесі розслідування обставин, що сприяли вчиненню та прихованню злочинів. У результаті аналізу приватних сторінок соціальних мереж та сторінок різноманітних спільнот можна отримати криміналістично значущу інформацію про такі кримінальні правопорушення, як збут наркотичних засобів; шахрайство, способом

вчинення якого є розміщення оголошень у соціальних мережах про продаж товарів чи надання послуг із подальшим заволодінням коштів без надання відповідних товарів чи послуг; розповсюдження порнографічних предметів; заклики, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, а також до вчинення дій, метою яких є зміна меж території України; публічні заклики до вчинення терористичного акту; порушення авторського права і суміжних прав; розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію та багато інших.

Крім того, сьогодні надзвичайно актуальним є збір криміналістично значущої інформації про спільноти «Синій кит», «Тихий дім» та ін., в яких пропагується вчинення суїцидів серед молоді, а дії адміністраторів даних груп можуть містити ознаки злочину, передбаченого ст. 120 Кримінального кодексу України, – доведення до самогубства.

Також мережеві інформаційні ресурси є джерелом суспільно небезпечних знань: у них розміщується опис способів суїциду, виготовлення вибухових та отруйних речовин, наркотичних засобів тощо.

Загалом, серед об'єктів (сторінок, спільнот в соціальних мережах), які потребують підвищеної уваги з боку правоохоронних органів, слід виділити такі:

– об'єкти, на яких систематично вчиняються злочинні посягання (сторінки з розміщенням об'яв про купівлю-продаж товарів, надання послуг, про знайомства з різною метою тощо);

– інформаційні ресурси, що містять криміналістично значущу інформацію (сторінки, через які розповсюджується соціально небезпечна інформація, реалізуються предмети та речовини, обіг яких заборонено, проводиться пропаганда злочинного способу життя);

– місця мережевого спілкування осіб, схильних до вчинення злочину [7, с. 122].

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що моніторинг інформації, розміщеної в соціальних мережах, дозволяє не лише підвищити ефективність розшукової та превентивної діяльності слідчого, але й сприяє збору криміналістично значущої інформації про особу злочинця, особу потерпілого та місця вчинення кримінальних правопорушень у віртуальному середовищі. Подальші дослідження в даному напрямі можуть стосуватися використання можливостей соціальних мереж під час встановлення місцезнаходження безвісти зниклих осіб, а також розробки тактичних прийомів вирішення за допомогою соціальних мереж широкого спектру завдань розслідування кримінальних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алтухова Т.В. Коммуникация в социальной компьютерной сети «ВКонтакте»: жанроведческий аспект : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Т.В. Алтухова. – Кемерово, 2012. – 25 с.
2. Белоус В.В. Информационные технологии в криминалистике: постановка проблемы / В.В. Белоус // Проблемы законности. – 2013. – № 121. – С. 183–195.
3. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів / В.В. Бірюков. – Луганськ : ЛДУВС, 2009. – 663 с.
4. Борозенний І.О. Особливості використання мережі Інтернет та автоматизованих інформаційно-пошукових систем для забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій / І.О. Борозенний, О. О. Юхно // Право та безпека. – 2012. – № 4(46). – С. 126–129.
5. ВКонтакте [Електронний ресурс] : Матеріал із Вікіпедії – свободної енциклопедії. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/ВКонтакте>. – Назва з екрана.
6. Гавловський В.Д. Щодо відслідковування осіб із використанням соціальних мереж / В.Д. Гавловський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 1(29). – С. 324–332.
7. Ишин А.М. Современные проблемы использования сети Интернет в расследовании преступлений / А.М. Ишин // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2013. – Вып. 9. – С. 116–123.
8. Косолап О.В. Соціальні мережі як об'єкт криміналістичного дослідження / О.В. Косолап // Вісник кримінального судочинства. – № 1/20. – С. 112–117.
9. Лисенко О.В. Використання інформаційних технологій для розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду / О.В. Лисенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2014. – № 2(65). – С. 194–201.
10. Мудра І. Соціальні мережі в інтернеті як інструмент просування «зараженої» інформації / І. Мудра // Теле та радіожурналістика. – 2015. – Випуск 14. – С. 208–212.
11. Одноклассники [Електронний ресурс] : Матеріал із Вікіпедії – свободної енциклопедії. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Одноклассники_социальная_сеть. – Назва з екрана.
12. Цехан Д.М. Використання високих інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ: монографія / Д.М. Цехан ; за наук. ред. О.О. Подобного. – Одеса : Юридична література, 2011. – 216 с.
13. Facebook [Електронний ресурс] : Матеріал із Вікіпедії – свободної енциклопедії. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Facebook>. – Назва з екрана.
14. Instagram [Електронний ресурс] : Матеріал із Вікіпедії – свободної енциклопедії. – Режим доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Instagram>. – Назва з екрана.